

Hippói Szent Ágoston az elhunytakért végzett jámbor gyakorlatokról

RICHTER MÁTYÁS

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Doktori Iskola /
Pázmány Péter Catholic University, Doctoral School, Budapest (HU)
mattrics@gmail.com

Title: *Saint Augustine of Hippo on the Pious Practices in Favour of the Dead*

Abstract: *The Church has always tried to give guidelines – on the basis of catholic faith – regarding the correct and permissible burial customs. In the 5th century, St. Augustine of Hippo also dedicated a treatise specifically to this topic, at the request of his fellow bishop St. Paulinus of Nola, entitled De cura pro mortuis gerenda. The work starts from the fundamental question of whether there is any spiritual benefit to the deceased from the pious practice of being buried near the tomb of a venerated saint. St. Augustine deals first with the theoretical possibility of interceding for the dead, combining the message of Scripture with the tradition of the Church. He then passes to the question of funeral in general: for whom and why is it important that the deceased be buried at all; and if natural law binds us to bury the fellow human beings, what is the point of providing them special burial conditions? In the second part of the work, the author discusses the nature of the contact of the dead with the living, since there were those who argued for the absolute necessity of burial by means of the apparitions of the dead. The author argues, tactfully but forcefully, that the burial of a corpse is important first and foremost for the living, as a human and Christian duty, and that the care for the deceased is essentially spiritual in nature.*

Keywords: *funeral; burial site; care for the dead; intercession; apparitions of the dead.*

Bevezetés

Időről időre felmerül egyházi körökben a kérdés, hogy milyen az a hiteles és igaz végtisztesség, amely egyrészt csorbítatlanul ki tudja fejezni keresztény meggyőződésünket, másrészt amelyet szeretetből meg kell adnunk elhunyt testvéreinknek. A kérdés mindekelőtt az, hogy mit tanít keresztény hitünk, és ennek fényében mi az, ami ténylegesen használ az elhunytaknak a másvilágon, illetve az élő hozzátartozóknak a gyászban; mi az, ami helyes és üdvös, mi az, ami közömbös, és mi az, ami a hitre nézve zavaros és káros.

Talán sokak előtt ismert a haldokló Szent Mónika († 387) kérése a *Vallomások* IX. könyvéből, amikor hazafelé, Afrikába tartva, hajóra várva a Rómához közeli Ostiában azt mondja gyermekeinek: *„Tehát itt temetitek el anyátokat. [...] Földeljétek el bárhol ezt a testet. Ne okozzon nektek gondot. Csak arra kérlek titeket, hogy az Úr oltáránál emlékezzetek meg rólam, akárhol is lesztek.”* (Conf. IX,11,27).¹ Szent Ágoston édesanyjának ezek a szavai az igazi lelki ember felfogását tükrözik, aki nemcsak testi halálban, hanem – már előbb – a lelkében is el tudott szakadni a földi világtól, és emiatt a lélek javára tett szolgálatot helyezi előtérbe, és mindent ennek vet alá. Ebből fakad az is, hogy a halálát követő gondoskodásnak és kegyeletnek is elsősorban lelki természetűnek kell lennie, ami megfelel az elhunyt új állapotának, aki immár kiköltözött a testből. Ennek megfelelően mind a kegyelet, mind a gyászolók szabaddá tudnak válni attól a térbeli kötöttségtől és földi viszonyulástól, amit a lélek eltávozását követően a földi maradványok és a sírhely fizikai jelenléte generálnak és tartanak fenn. Szent Mónika intelme elsősorban meghívás gyermekeinek a személyéhez való új viszonyulásra, amire a feltámadt Krisztusnak Mária Magdolnához intézett szavai is felhívják a figyelmet: *„Noli me tangere!”* – *„Ne érints!”* (Jn 20,17); ezenkívül vigasztalás, hogy a sírhely térbeli távolsága nem jelent akadályt a gyászoló hozzátartozóknak, hogy szeretetük jótéteményét gyakorolják irányába, és a vele való kapcsolatot továbbra is ápolják.

¹ Augustinus 1896, 218–219; Augustinus 1982, 268.

A sírhelynek és magának a végtisztességgnek kérdése Szent Ágoston munkásságában a későbbiekben is felmerült. Igaz, itt már nem elsősorban az élő hozzátartozók sírtól való fizikai távolsága, hanem a sírhelynek a szent vértanúk sírjához való közelsége volt a megfontolások alapja. Emiatt 424 táján az idősödő hippói püspök a korabeli hívő kegyeleti szokások értelméről és lelki hasznáról külön is értekezett egy pasztorális és dogmatikus jellegű írásban, mely a *De cura pro mortuis gerenda* címet viseli.² Az írás közvetlen címzettje Szent Paulinus, a közép-itáliai Nola püspöke volt († 431), aki már korábban kikérte Ágoston véleményét arról, hogy van-e lelki haszna az elhunytak abból a jámbor gyakorlatból, hogy egy közismert szentnek a síremléke közelében temetik el (vö. *De cura* 1,1).³ Paulinus maga ugyanis helyesnek ítélte és szorgalmazta az ilyen temetkezést, mivel az szerint – kifejezve a vágyat a szent segítsége (*opitulatio*) után – beleillik az egyetemes Egyház azon megszilárdult szokásába, hogy imádkozik a halottakért. Ezzel a nolai püspök azt is állítja, hogy az üdvözült lelkek részesei az Egyház közbenjáró szolgálatának, vagyis tevékenyen bekapcsolódnak a földiek elvezetésébe az üdvösségre. A hippói püspök a műnek ebből az alapkérdéséből (*status quaestionis*) kiindulva – körütekintően eljárva és józanságra intve – értekezik általában a temetkezés értelméről, amelynek keretében igyekszik feltérképezni az élők és holtak világának viszonyrendszerét is. Erre szeretnénk a következőkben közelebbi pillantást vetni.

² Augustinus 1900, 619–660. Vö. *Retract.* II,90 (64): „*Librum de cura pro mortuis gerenda scripsi, cum interrogatus litteris fuisset, utrum prosit cuique post mortem, quod corpus eius apud sancti alicuius memoriam sepelitur.*” (Augustinus 1902, 202).

³ Vö. Augustinus 1900, 621–622. Szent Ágoston a bevezetésben leírja, hogy a kérdés lényegében egy Flora nevű, fiát gyászoló, jámbor özvegytől származik, akit Szent Paulinus a fiatalon elhunyt Cynegius édesanyjának példájával akart vigasztalni, aki gyermekét Szent Félix hitvalló bazilikájában temettette el. Florának valószínűleg kérdései merültek fel a gyakorlattal kapcsolatban, ezért a nolai püspök kikérte hippói püspöktársának tekintéllyel bíró véleményét.

A végtisztesség megadásának lelki haszna

A holtakért végzett közbenjárás elvi lehetősége

A téma kifejtésének kezdetén Szent Ágoston felhossa és tisztázni igyekszik a holtakért végzett szolgálattal kapcsolatos azon ellentmondást, ami a 2Kor 5,10-ben gyökerezik: *„Mert mindnyájunknak meg kell jelennünk Krisztus ítélőszéke előtt, hogy mindenki elvegye a bérét, aszerint, hogy jót vagy gonoszat cselekedett testében.”* (vö. *De cura* 1,2)⁴ A hippói püspök a probléma megoldását abban látja, hogy a páli szöveg értelmében hangsúlyozza az ember örök sorsára vonatkozó felelősségét, ami nemcsak közvetlenül, hanem közvetetten is elősegítheti vagy megakadályozhatja örök boldogságát. Vagyis a földi életben kell az embernek megteremtenie annak feltételeit, hogy mások hívő gondoskodása lelke javára váljon, amikor már meghalt: *„annak arányában, amit a test révén intéztek, segítik majd őket azok a dolgok, amiket testük (levetése) után jámborul értük végeznek. Vannak ugyanis, akiknek semmit nem segítenek ezek: vagy azért, mert azokért ajánlották ezeket, akiknek olyan rosszak az érdemeik, hogy nem méltóak az ilyen segítségre sem, vagy pedig azokért, akiknek olyan jók, hogy ilyen segítségre nincs is szükségük.”* (*De cura* 1,2)⁵ Tehát a páli hely célja alapvetően az egyén felelősségének hangsúlyozása, és nem a testvéri segítségnyújtás kizárása, aminek befogadása ugyanakkor függ az elhunyt földön szerzett jó feltételeitől. Mindenkinek a testben gyakorolt életvitele (*genus vitae*) határozza meg, hogy használ-e vagy nem, amit érte jámborul tesznek, amikor már meghalt. Ha életében nem tett szert arra az „érdemre” (*meritum*), amihez kapcsolódhat a segítség, hiába kívánja azt halála után. Ezért az Egyház bár mindent megtesz, ami az elhunytaknak hasznára lehet, ez mégsem jelenti azt, hogy ez felülírja a testi életben viselt dolgokat, és mindenki egyaránt élni tud a „kívülről” jövő segítséggel.

⁴ Vö. Augustinus 1900, 622–623.

⁵ Augustinus 1900, 622–623.

Ágoston a halottaknak nyújtott segítség lehetőségének hitbeli alapját – gyakorlatilag a *lex orandi – lex credendi*-elv alkalmazásával – a hagyományos egyházi gyakorlattal erősíti meg (vö. *De cura* 1,3).⁶ Emlékeztet arra, hogy bár a 2Mak 12,43-on kívül az ószövetségi *Szentírás* nem beszél a halottakért felajánlott áldozatról, ez kellőképpen meg van gyökerezve az egyetemes Egyháznak abban az ősi gyakorlatában, hogy a papnak az oltárnál az Úrhoz intézett imái között mindig helye volt az elhunytak Isten irgalmába való ajánlásának (*commendatio mortuorum*). Ezt a gyakorlatot a *Vallo-másokban* édesanyja temetése kapcsán is tanúsítja (vö. *Conf.* IX,11,27.12,32).⁷

A temetkezés haszna a lélek számára

Szent Ágoston ezt követően elmélyíti a halottak javára történő közbenjárás témáját. Az Eucharisziában végzett imádságon túl ugyanis felmerül a kérdés az egyéb gyakorlatok legitimitásával, és különösen is magának a temetésnek a lelki hasznával kapcsolatban. A hippói püspök először is azt vizsgálja meg, hogy mi következik a temetkezés megtörténtéből vagy elmaradásából (vö. *De cura* 2,3–3,5)⁸ A szerző itt a pogány világ felfogásából és annak cáfolatából indul ki. A pogány rómaiak szerint ugyanis az elhunyt lelkének gondja származik abból, hogy holtteste temetetlen marad. Szent Ágoston ezt a pogány álláspontot Publius Vergilius Maro († Kr. e. 19) *Aeneis* c. hőskölteményének szavaira alapozza, amely szerint a temetetlen ember lelke a két világ között vergődik: „És kiket ott látsz: mind egyedül halt és - temetetlen; / S íme Charón, az a csónakosuk, de csak eltemetettet / Vesz fel a vízre. Mivel meg kellett adni a földnek / Csontjaikat, hogy a gyors ár elvigye lelkük e révből.” (Vergilius, *Aeneis* 6,327–328; *De cura* 2,3)⁹

⁶ Vö. Augustinus 1900, 623–624.

⁷ Vö. Augustinus 1896, 219.221–222; Augustinus 1982, 268–271.

⁸ Vö. Augustinus 1900, 624–629.

⁹ „Nec ripas datur horrendas, et rauca fluenta Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt” (Augustinus 1900, 624; Vergilius 1984, 234).

Ágoston költői fikciónak (*figmentum*) nevezi Vergilius sorait, hiszen Krisztus biztosítja a keresztényeket afelől, hogy hajuk szála sem vész el (vö. Mt 10,28–30), és bátorítja őket, hogy ne féljenek azoktól, akik megölik a testet, de többet nem tehetnek (vö. Lk 12,4). Ezután hivatkozik az *Isten városáról* írt művének érvelésére, amit gyakorlatilag átmásol (vö. *De cura* 2,4–3,5; *De civitate* I,12–13).¹⁰ Azért írta e művet, mert a keresztényeket okolták a barbárok betöréséért, Róma 410-ben történt kifosztásáért és – általában véve – a Birodalom hanyatlásáért. Az egyik támadási felületet az szolgáltatta a pogányoknak a keresztények Istene ellen, hogy Krisztus még az övéit sem tudta megvédeni a kínoktól, a haláltól és a méltánytalanságtól. A hippói püspök azt válaszolta, hogy Krisztus a benne hívó lelkeket hitük érdeméért befogadta országába. A temetetlenül maradt holttestekkel kapcsolatban azt mondja, hogy az igazi hit legyőzi a temetetlenül maradás félelmét is, ahogy a vádlatok által szétépett testről is vallja, hogy feltámad. A gyilkosok módszerei nincsenek hatással az eljövendő életre. Örültség lenne azt állítani, hogy jobban kell félni attól, amit a holttesttel tesznek, mint magától a kínzásoktól és a haláltól. Csak az élőben van testi érzék. Igaz, hogy sokakat elföldeletlenül hagytak a keresztények közül, de ez nem érinti az üdvösséget és a feltámadást. Ezután idézi a Zsolt 79,2–3: „*Szolgáid holttestét odavetették eledeliül az ég madarainak, szentjeid húsát a föld vadjainak. Úgy ontották vérüket Jeruzsálem körül, akárcsak a vizet, és nem akadt, aki eltemette volna őket.*” Ez a rész az ellenség kegyetlenségét fejezi ki, ami a zsoltáros és a túlélők szemében botrány, nekik fáj, és nem az elesetteknek. A hippói püspök szembe állítja ezzel a Zsolt 116,5 szavait: „*Becsés dolog az Úr szemében szentjeinek halála.*” A szép temetés elsősorban a földön élőknek megkönnyebbülés, nem az elhunytak. Neki az számít milyen élete volt; máskülönben a díszes temetés előny lenne a gonosznak, a kis temetés pedig hátrány az igaznak. Ez pedig abszurd lenne. A dúsgazdag és a szegény Lázár története mutatja be a valóságot (vö. Lk 16,19sk): az igazi temetésről Isten gondoskodott, amikor az angyalok Ábrahám kebelére vitték Lázárt.

¹⁰ Vö. Augustinus 1900, 625–629; Augustinus 1899, 23–26.

Ezt kinevetik a pogányok, pedig az ő filozófusaik sem törődtek sokat a temetéssel: „Ég földi azt be, kinek nincsen hamvvedre a sirnál” (Lucanus, *Pharsalia* 7,819; *De cura* 2,4)¹¹ – idézi Ágoston Marcus Annaeus Lucanus-t († 65). A pogányok tehát oktanul támadták ezzel a keresztényeket.

Ezután, a félreértések elkerülése végett, Ágoston érveket hoz fel a temetés dicséretes gyakorlata mellett (vö. *De cura* 3,5).¹² A temetés viszonylagos értéke nem jelenti azt, hogy el kellene dobni a holttesteket, főleg nem a hívőkét, amely a jócselekedetek eszköze volt a hívő lélek számára. Ágoston összehasonlítással érvel: ha az elhunytaknak egy ruhája vagy gyűrűje kedves a szeretteinek, mennyivel inkább a teste, mely sokkal szorosabban tartozik hozzánk; nem kívülről, hanem természetileg. Ezután szentírási példákat említ: a pátriárkák utasításokat adtak fiaiknak eltemetésük módjáról, vagy csontjaik átviteléről az Ígélet földjére, mint például József Egyiptomban (vö. Ter 47,30). Tóbitnak angyal tanúsította, hogy Istennek kedve telt abban, hogy gondoskodott népéből való testvéreinek temetéséről (vö. Tób 12,12). Az Úr Jézus megdicsérte az asszonyt, aki temetésének elővételezéseként megkente őt (vö. Mt 26,7–13). Az evangélium pedig megemlékezik a Jézust eltemetőik tettéről (vö. Jn 19,38). Ez nem azt jelenti, hogy a holttestek éreznek, hanem hogy az isteni Gondviselésnek ebben a formában is gondja van az emberre, hogy megerősítsen minket a feltámadás hitében. Igazolja azt is, mekkora az élőknek adott jócselekedet értéke, ha Isten a holtak felé nyújtott szolgálatot is ennyire megbecsüli. A prófétai lélekkel adott pátriárkai utasítások még mélyebb jelentést is hordoznak, amire a szerző nem akar ezen a ponton kitérni. Azt mutatja, hogy a szükséges kegyelet hiánya nem töri meg a kitartás és tűrés erényét, nem is irtják ki a kegyeletet. A temetetlen keresztények nem vádolják a még élőket, ha a temetés nem volt lehetséges, de nem is jelenti a holtak büntetését. Ezzel a gondolattal fejeződik be *Az Isten városáról* szóló mű idézése.

¹¹ „Coelo tegitur, qui non habet urnam” (Lucanus 1867, 190; Augustinus 1900, 627).

¹² Vö. Augustinus 1900, 627–629.

A temetkezési hely előnye a hívő lélek számára

A következő szakaszban a temetkezés helyéről értekezik Szent Ágoston: a szent sírja közelségének önmagában nincs haszna, csakis azért, hogy állandóan emlékezteti az élőket, hogy a szent oltalmába akarják helyezni halottjukat (vö. *De cura* 4,6–5,7).¹³ Szép emberi kötelék jele ez a külön gondoskodás; az élők vigasztalása a halottak haszna, mivel a közelében lévő szentre patrónusként tekintenek. Ez a felajánlás tetszőleges szentnek akkor is megtehető, ha nem sikerül fizikailag a szent sírja közelben temetkezni. Ágoston felhívja a figyelmet a sírhely szó eredetére, ami latinul *memoria* vagy *monumentum*, görögül μνημεῖον. A sír az emlékezésre, a memóriára hat; a monumentumot pedig azért állítják, hogy figyelmeztesse az elmét (*moneat mentem*), hogy akiket a halál elragadott a szem elől, a feledés ne ragadjon el a szívből. Az emlékezés visszatér a temetkezés helyére, és a halottal együtt felelevenedik a közelben nyugvó vértanú alakja is, akinek szinte spontán ajánlja oltalmába a földön élő lélek elhunytjának lelkét. Azoknak a halottaknak használ, akik még életükben alkalmasakká váltak, hogy ilyen segítséget fogadhassanak. Nem szabad a könyörgéseket elhagyni, bárhol is legyen a holttest – az Egyház ezt mindig megtette azokért a keresztényekért is, akiknek hozzátartozói már nem élnek. Szent Ágoston szavaival élve: *egyetlen közös, kegyes anyának (pia mater communis) mutatkozik az Egyház*. Imádság nélkül tehát nincs semmi haszna a léleknek abból, hogy teste szent helyen nyugszik.

A temetkezés helye nagyobb szeretetre és áhítatra segíthet az imában. Az említett keresztény édesanya élő hite, hogy a vértanú érdemei segíthetik fia lelkét, már egyfajta imádságnak számít. Nem a szent testének közelsége számít, hanem a pusztá gondolatra újjáéledő anyai szeretet gesztusa, amellyel fiát a szent oltalmába ajánlja. A hippói püspök itt az ima hasonlatával él, amelyet testtartásunkban is igyekszünk követni (pl. térdhajítás, leborulás). Isten a lelket nézi, az embernek van szüksége a külső megnyilvánulásra,

¹³ Vö. Augustinus 1900, 629–633.

hogy elmélyítse és serkentse belső hódolatát, imáját és alázatát. A léleknek úgy származik előnye a külső megnyilvánulásból, hogy a külső visszatükrözi és megerősíti a lélek igyekezetét. A testi képtelenség nem jelenti azt, hogy a léleknek nincsenek valós törekvései. Hasonlóképpen, a szent hely stimulálja a belső folyamatokat, de ennek hiánya nem jelent akadályt a lelki történések kibontakozásának. Mindegy, hogy hol a test, a lélek számára kell keresni a békét.

A temetés relatív fontossága

A temetés témája kapcsán Szent Ágoston keretes szerkezetben gondolkodik, így tér vissza a temetés teljes elmaradásának problémájához. Caesareai Euszebiosznak († 339) – Aquileiai Rufinus († 410) révén ekkor már latin nyelven is hozzáférhető – *Egyháztörténetéből* feleleveníti a lyoni vértanúk esetét, akik Krisztus iránti szeretetből mindent feltettek a lélek örök életére és a test feltámasztására. Sokuk testét ugyanis előbb kutyáknak adták, majd maradványaikat elégették, és hamvaikat a Rhone folyó vizébe szórták (vö. *De cura* 6,8; Eusebius, *Eccl. Hist.* V,1)¹⁴. Isten megengedte ezt üldözőiknek, annak bizonyosságául, hogy nem érdemes túlságosan ezzel az élettél és a temetkezéssel foglalkozni, ha a lélek már biztonságban van Istennél (vö. Lk 12,4). A holttestükön esett kár nem akadályozza meg őket abban, hogy teljes épységben támadjanak majd fel.

A hippói püspök ezután igyekszik feltárni a temetés elmaradását kísérő szorongás eredetét, illetve az ehhez kapcsolódó kötelességérzet okát. Rámutat arra, hogy a test iránti kegyelet érzése a természeti törvényből fakad, amit az *Ef* 5,29-ből vett szentenciával támaszt alá: „*A saját testét senki sem gyűlöli*” (vö. *De cura* 7,9).¹⁵ Ezért

¹⁴ Vö. Augustinus 1900, 633–634; Eusebius 1857, 432; Euszebiosz 1983, 200–201.

¹⁵ Vö. Augustinus 1900, 634–636. Érdekes módon Szent Ágoston sehol nem hivatkozik a műben a pogány szerzők tanúságtételére a végtisztesség kötelességének egyetemes, természetbe írt törvényének alátámasztásához, így például talán a leghíresebbre, Szophoklész († Kr. e. 405 k.) *Antigonéjára* sem.

félelmetes annak pusztá gondolata is az ember számára, hogy nem lesz része becsületes temetésben. Ez nemcsak gondolatként, hanem fenyegető ítéletként is megjelenik az Ószövetségben, ahogy azt az idézett példa is mutatja: egy Júdából Bételbe érkező próféta, miután megszegte az Istentől kapott személyes parancsot, azt a büntetést helyezte kilátásba az Úr, hogy nem atyái sírjába fogják eltemetni (vö. 1Kir 13,21–22). Ez fenyítésnek számít, mert amíg él, fáj neki annak tudata, hogy holttestén ez a rendellenes állapot be fog következni. Az Úr azonban halálában nem akarta megbüntetni az embert, mert az oroszlán, ami megölte, nem falta fel, hanem őrködött a holtteste fölött. A próféta pedig, aki félrevezette Istennek ezt az emberét, a saját sírjába temettette az embert, és meghagyta, hogy őt is oda temessék (vö. 1Kir 13,23–32). Így amikor Jozija király († Kr. e. 609) a holtak csontjaival megszenteltelenítette a pogány oltárokat, az Isten embere miatt a próféta sírboltját is békén hagyták (vö. 2Kir 23,15–18). A saját holttestéről gondoskodott az, aki hazugságával félrevezette és megölte Isten emberét, és a saját sírjába temette.

Ezzel szemben a vértanúk megvetették a temetkezés gondját, hiszen leküzdötték az életben szenvedett kínokat is (vö. *De cura* 8,10).¹⁶ Isten megtehetette volna, hogy megőrzi testüket a gyalázzattól, de inkább tanúsította általuk, hogy a feltámadásba vetett hit ezt is kiállja. Viszont az élőket bántotta a méltó temetés hiánya: a természet törvénye miatt azok helyett érezték ezt a fájdalmat, akik haláluk után ezt már nem érezhették.

A *Szentírás* a temetést az irgalmasság testi cselekedeteként dicséri, ami inkább annak használ, aki élőként gyakorolja (vö. *De cura* 9,11).¹⁷ A halottak iránti együttérzés (*compassio*) jeleként dicsérte meg Dávid azokat, akik a csatában elesett Saulnak és Jonatánnak megadták a végtisztességet (vö. 2Sám 2,5–6): amit maguknak szerettek volna, megadták másnak, mert „*a saját testét senki sem gyűlöli*” (vö. Ef 5,29). Érezték azok helyett, akik fájdalmat e világban már nem érezték.

¹⁶ Vö. Augustinus 1900, 636–638.

¹⁷ Vö. Augustinus 1900, 638–639.

Az élők és holtak világának kapcsolata

A holtak megjelenésének kérdése

A temetés fontosságát az elhunyt lélek számára egyesek a halottak megjelenéseivel igyekeztek alátámasztani (vö. *De cura* 10,12).¹⁸ Ezzel a témával – keretes szerkezetben gondolkodva – azt a tágabb kört nyitja meg újra a hippói püspök, amit korábban a Vergilius-idézettel alátámasztott pogány elképzeléssel nyitott meg. Úgy tűnik ugyanis, hogy ezek a visszatérő lelkek annyira ragaszkodtak eltemetésükhöz, hogy ezért álomban fel is tárták holttestük helyét. Ágoston nem utasítja el ezeket a jelenéseket mindenestül, ugyanakkor kétségbe vonja, hogy a lelkek személyesen jelennének meg, hiszen gyakran még élők is előfordulnak az ilyen álmokban, akik erről mit sem tudnak. Ennek megfelelően a holtak is megjelenhetnek álomképként tudtukon kívül. Ha nem pusztá képről van szó, angyal megjelenését is lehet sejteni a jelenség hátterében, amiről a halottnak szintén nem kell tudnia. A holtak megjelenésénél is a temetés elsősorban az élők számára hasznos, akik szívükön viselik nemcsak az elhunyt lelkének, hanem a testének sorsát is. Ez a lehetséges ok összefüggésbe hozható a gyász pszichológiai hatásaival, ami vágyat ébreszt a méltó végtisztesség megadására. A másik lehetséges ok, hogy ezek a jelenségek isteni felhívásul szolgálnak a temetés jámbor szokásának ápolására, ami szintén az élők lelki javát szolgálja. A hippói püspök ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a tévesen értelmezett látomások hamis elképzeléseket eredményezhetnek, mint pl. a Vergilius által leírt, fentebb már említett alvilági törvény, ami szerint a holtak túlvilági szükséglete, hogy el legyenek temetve.

¹⁸ Vö. Augustinus 1900, 639–641.

A holtak megjelenésének természete

Szent Ágoston ezután közelebbről is megvizsgálja a halottakkal kapcsolatos látomások típusait. Ebben az eljárásban alapvetően az vezérli, hogy megcáfolja azt a felvetést, hogy a holtaknak a másvilágon szükségük van testük temetésére, és ezért ők maguk kérik ezt a látomásokban. A hippói püspök ezzel szemben arra akar rámutatni, hogy ezek a látomások jobbra álmokképek, amelyekben nincsenek jelen személyesen a látott személyek, így azok lényegesebbek a látónak, mint a látott személyeknek.

Az első csoportot az álomban történő jelenések alkotják (vö. *De cura* 11,13).¹⁹ Két személyes példával azt akarja bizonyítani, hogy a megjelenő alakok nem feltétlenül személyesen jelennek meg. Az emberek sokszor elfogultak a látomásokkal kapcsolatban: bár az előről tudják, hogy csak képe lehet, a halottat szinte automatikusan valós jelenésnek ítélik. Az első eset, amit elmond, még Milánóban történt, ahol értesült arról, hogy egy halott apa megjelent fiának álmában, hogy megmutassa egy letörlesztett tartozás bizonylatát, amiről fia nem tudott, ezért – aljas módon – újra be akarták rajta hajtani. A másik esetben a Milánóban tartózkodó Ágoston jelent meg egy bizonyos Eulogius nevű, Karthágóban retorikát tanító egykori tanítványának álmában, akinek megmagyarázta Cicero († Kr. e. 43) *Retoricájának* egyik homályos szakaszát. Mivel ő maga erről a valós időben semmit nem tudott, igazolva látja, hogy a halottaknak sem kell személyesen megjelenniük az álmokban. A szerző ezután kitér a neurotikusok és elmebetegnek látomásaira (vö. *De cura* 12,14).²⁰ Ezeknek az embereknek ébrenlétükben is látomásaik vannak, mert érzékeik zavartak. Valójában ők is csak képeket látnak, és akiket látnak, mit sem sejteneek erről.

Ágoston végül arról a mély állapotról beszél, amelyben minden anyagi észlelés megszűnik, és az ember látomásokban élőkkal és holtakkal találkozik (vö. *De cura* 12,15).²¹ Ezt mi leginkább a klinikai halál állapotával tudnánk azonosítani. Itt hozza egy Curma nevű

¹⁹ Vö. Augustinus 1900, 641–643.

²⁰ Vö. Augustinus 1900, 643.

²¹ Vö. Augustinus 1900, 644–647.

hivatalnok (*curialis*) esetét a Hippóhoz közeli Tullienne kisvárosból, aki egy betegség miatt napokig tetszhalott volt, és ebben az állapotában látomásai voltak. Miután felébredt, szavai szerint holtan találták a Curma nevű kovácsot (*faber ferrarius*), mivel valójában neki kellett volna távoznia az élők sorából. A szerző hitt volna a látomásoknak, ha nem lettek volna benne élő személyek, köztük ő maga is, aki semmit nem érzékelt a jelenségből, ezért az csak a lélektől független képekből állhatott. Azt nem látta, hogy a való életben éppen hol vannak és mit csinálnak az élő személyek. Bizonyos hasonlóságban látta a dolgokat, ahogy azt is, ahogy a hippói püspök éppen megkereszteli őt. A Paradicsomból azzal küldte vissza egy hang, hogy keresztelkedjen meg, tehát a hang igazolta, hogy a keresztelés még csak látomásban történt meg. Amikor felépült, Hippóban felvétette magát a keresztségre készülők jegyzékébe, és Szent Ágoston, anélkül, hogy személyesen ismerte volna, húsvétkor megkeresztelte. A jelenségről csak két évvel később szerzett tudomást a hippói püspök egy közös barátjuk révén. Később tanúk jelenlétében kihallgatta az embert, és igazolódott előtte az eset. Curma hivatalnok tehát képekben és nem valóságukban látta az élőket.

Az élők és holtak világának elkülönülése

Szent Ágoston a holtakkal kapcsolatos jelenségek kapcsán az angyalok közreműködését valószínűsíti a Gondviselés rendeléséből, mivel a holtaknak nincs hatásköre az élők világában (vö. *De cura* 13,16).²² Itt egyfelől édesanyjára, Szent Mónikára hivatkozik, aki amíg élt, mindig Ágoston nyomában volt, ezért halála után, ha tehetné, egyetlen éjszaka sem hagyná őt nyugton; másrésről egy boldogabb élet részeseiként a holtaknak sem lenne békéje, mert lehúznák őket a földön élők földi gondjai. A halál elválasztó ereje kapcsán a Zsolt 27,10-re hivatkozik: „*Hisz atyám és anyám is elhagyott, de az Úr fölkarolt engem.*” Ebből a versből arra következtet,

²² Vö. Augustinus 1900, 647–649.

hogy a halálban tényleges az elválás, hiszen még a legközvetlenebb hozzátartozóinknak sincs közvetlen ismerete haláluk után földi dolgainkról, ahogy közvetlenül nem áll hatalmukban beavatkozni sem. Ezt a felismerést igazolja egy egész nép tapasztalatán keresztül az ősatyák viszonylatában, idézve Iz 63,16-ot: „*Mégis te vagy a mi atyánk! Mert Ábrahám nem tud rólunk, és Izrael nem ismer minket.*” A szerző a halottak kiváltságának tartja, hogy nem kell szenvedniük az evilági történések miatt, amit Jozija király példájával szemléltet, aki kegyelemből ígéretet kap arra, hogy nem kell életében látnia Jeruzsálem pusztulását (vö. 2Kir 22,18-20). A halál tehát szabadulást jelent a magunk és mások evilági bajaitól.

Ennek az elkülönülésnek látszólag ellentmond a dúsgazdag története, aki könyörgött Ábrahámhoz, hogy küldje el Lázárt testvéreihez, hogy azok megtérjenek (vö. Lk 16,27–28; *De cura* 14,17).²³ A kérés nem jelent közvetlen tudást, csak távoli feltételezést. Hasonlóképpen, mi is azért imádkozunk a halottakért, mert közelebbit nem tudunk sorsukról. Azt, hogy milyen életet élt Lázár és a gazdag, Ábrahám megismerhette Lázártól, vagy felismerhette végső sorsukból. Így továbbra is érvényben maradhat, hogy „*Ábrahám nem tud rólunk*” (vö. Iz 63,16).

A természet és a természetfeletti adomány megkülönböztetése a szentek közbenjárásában

Szent Ágoston szerint a halottak nem közvetlenül ismerik meg a földi történéseket, de Isten meghagyásából megismerhetik az utánuk jövőktől, angyaloktól vagy Isten Lelkének kinyilatkoztatásából, melyek közül az utóbbi a jövőre is vonatkozhat (vö. *De cura* 15,18–16,19).²⁴ Még a próféták előtt sem nyilvánult meg minden. Szent Pál életében ragadtatott el a mennybe és hallott titkos ígéket (vö. 2Kor 12,2). Sámuel pedig az alvilágból megidézve jövendölte meg Saul király halálát (vö. 1Sám 28,7–19). Jézus, Sirák fia, akinek könyvéről a szerző megjegyzi, hogy nincs

²³ Vö. Augustinus 1900, 649–650.

²⁴ Vö. Augustinus 1900, 650–653.

benne a héber kánonban, arról tanúskodik, hogy magának Sámuelnek a lelke működött a látomásban, és nem az történt, hogy a mágia miatt egy gonosz lélek vette fel az alakját (vö. Sir 46,20). Urunk színeváltozásakor pedig Mózes és Illés beszélgettek Jézus haláláról (vö. Lk 9,30–31). A vértanúk sem saját erejükből, hanem Isten erejéből lépnek közbe. Megbízható tanúk állítják, hogy Szent Félix emberi hasonlóságban is megmutatkozott Nolában a barbárok ostroma idején. Ez isteni beavatkozás volt, mert nem természetes magatartás, ahogy az sem az, hogy a víz borrá váljon (vö. Jn 2,9). Egy dolog a természeti törvény, és más az ezt felülmúló isteni csoda – még akkor is, ha Isten ereje megnyilvánul a teremtményekben. A vértanúk beavatkozása sem jelenti tehát azt, hogy ez természetes képessége a halottaknak, vagyis nem válnak kísértetekké.

Szent Ágoston bevallja, hogy nem tudja, hogyan avatkoznak be a vértanúk: ők maguk mutatkoznak-e meg, vagy pedig nyugalmuk helyén maradnak, ahol általában közbenjárnak az élőkért, és Isten az, aki beavatkozik – akár angyalai révén is –, felmagasztalva vértanúi érdemeit az élők előtt (vö. *De cura* 16,20)?²⁵ Szerinte ennek eldöntése nem adatik meg akárkinek, hanem csak annak, akinek a lelki adományok közül (vö. 1Kor 12,7–11) megadatott a lelkek megkülönböztetésének (*diuudicatio spirituum*) ez a sajátos válfaja. A szerző megvallja, hogy szívesen megkérdezett volna erről egy bizonyos János szerzetest, aki megjövendölte Nagy Theodoszusz császárnak († 395) a polgárháború kimenetelét, és aki megígérte egy asszonynak annak férjén keresztül, hogy meg fog jelenni neki álmában, és meg is jelent az asszonynak, hogy tanítsa őt (vö. *De cura* 17,21).²⁶ A hippói püspök megkérdezné ettől a szerzetestől, hogy hogyan jelent meg az asszonynak álmában: saját lelkével vagy angyali beavatkozással, vagy a prófétaság Lelkével jövendölte meg, hogy ez a látomás be fog következni? Ha az asszony álmában látta a szerzetest annak ígérete szerint, az hasonló lehetett Ananiás esetéhez, amikor Saul látta Ananiást, hogy hozzá jön (és megkereszteli), de Ananiás erről még nem tudott

²⁵ Vö. Augustinus 1900, 653–655.

²⁶ Vö. Augustinus 1900, 655–658.

semmit (vö. ApCsel 9,10–12). Szent Ágoston az isteni beavatkozás függetlenségével kapcsolatban itt azt is megemlíti, hogy Milánóban Szent Gerváz és Protáz vértanúk sírjánál a démonok arra kényszerültek, hogy dicsérjék az akkor még élő Szent Ambrus püspököt († 397), aki erről mit sem tudott.

Szent Ágoston azzal zárja rövidre és fejezi be fejtegetését, hogy bár ő maga nyitott a látomások mögötti lelkek megkülönböztetésére, lehet, hogy a vizsgálódás legfőbb tanulsága, hogy főleg ezekbe a dolgokba túlságosan beleártani magunkat, és nem ér minket kár, ha Isten ezeket a mély dolgokat nem tárja föl előttünk (vö. *De cura* 17,21).²⁷ Ezt a felismerést erősíti meg Sir 3,22 szavaival is: „*Ami nálad magasabb, azt ne keresd, ami erődet meghaladja, azt ne firtasd! Azzal törődj mindig, amit Isten neked meghagyott, és ne légy kíváncsi többi művére!*”

Befejezés

A záróbeszédként funkcionáló utolsó bekezdésben – amivel mi is lezárjuk elemzésünket – a szerző összegzi fejtegetésének főbb eredményeit (*recapitulatio* – vö. *De cura* 18,22).²⁸ Mindenekelőtt leszögezi, hogy a holtak segítésére nincs jobb a szentmise-áldozatnál, az imádságnál és a jótekonyságnál (*altaris, orationum, elemosynarum sacrificia*), anélkül, hogy elhanyagolnánk a méltó végtisztesség megadását. Ezeket minden megkereszteltért felajánljuk, mert nem tudhatjuk, hogy kinek mi és mennyiben válhat hasznára. Jobb, ha ezek a lelki javak inkább túláradnak, mint hogy bárkinek is hiányozzanak. Természetes, hogy először a saját szeretteinkért cselekszünk, kiérdemelve, hogy egyszer

²⁷ Vö. Augustinus 1900, 657–658.

²⁸ Vö. Augustinus 1900, 657–659. Maga a levélformában írt értekezés üdvözléssel zárul, melyben Szent Ágoston bocsánatot kér, ha válasza esetleg túl terjengősre sikeredett. Ezt a közlés örömeinek tulajdonítja a szerző. Megkéri Szent Paulinuszt, hogy írja meg véleményét a könyvben foglaltakról, amit egy bizonyos Candidianus áldozópappal (*conpresbyter*), feltehetően a nolai püspök küldöttjével küld el neki (vö. *De cura* 19,23 (Augustinus 1900, 659).

majd ezt mások értünk is megtegyék. A végtisztesség önmagában nem jelenti az üdvösség biztosítékát (*praesidium salutis*) az elhunyt számára, hanem ez sokkal inkább az élők kötelessége a természeti törvény alapján (*humanitatis officium secundum affectum*). A keresztények számára a feltámadás hitéről kell tanúskodnia a temetésnek (*fidei testimonium*), mely annak a testnek szól, amely egyedileg és lényegileg hozzátartozik emberi természetünkhöz, és amit egykor megdicsőülten kapunk vissza. Nem tehetünk tehát vele azt, amit akarunk, ha a Gondviselés megadta a méltó végtisztesség lehetőségét. Ez azt jelenti, hogy illő helyen kell eltemetni a földi maradványokat, hogy a sírhely lelki találkozási pont lehessen az élők számára, ahol Istennek ajánlhatják keresztény testvérüket. Ezen túl csak a lélekajánlás (*commendatio*) különleges jeleként és formájaként lehet használni az elhunytat abból, ha egy közismert szent sírja közelébe temetik, mivel az összeköttetés immár csak lelki természetű lehet mind az elhunytak, mind az élők és az elhunyt között. Ez a maradandó kapcsolat és gondoskodás fejeződik ki az imádságban mint a kegyelet lényegi elemében, és a szentmiseáldozatban (*victima sancta*) mint az engesztelés legtokéletesebb formájában (*pretii nostri sacramentum* – vö. *Conf. IX,13,35-37*).²⁹

Irodalomjegyzék / Bibliography

- Augustinus, Aurelius. 1896. *Confessionum libri XIII*. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 33, szerkesztette Pius Knöll. Praga – Vindobona – Lipsia: Academia Litterarum Caesarea Vindobonensis.
- Augustinus, Aurelius. 1899. *De civitate Dei libri XXII*. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 40/1, szerkesztette Emanuel Hoffmann. Praga – Vindobona – Lipsia: Academia Litterarum Caesarea Vindobonensis.
- Augustinus, Aurelius. 1900. *De cura pro mortuis gerenda liber unus*. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 41, 619–660, szerkesztette Ioseph Zycha. Praga – Vindobona – Lipsia: Academia Litterarum Caesarea Vindobonensis.
- Augustinus, Aurelius. 1902. *Retractationum libri II*. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 36, szerkesztette Pius Knöll. Vindobona – Lipsia: Academia Litterarum Caesarea Vindobonensis.

²⁹ Vö. Augustinus 1896, 224–226; Augustinus 1982, 274–276.

- Augustinus, Aurelius. 1982. *Vallomások*, fordította Városi István, Budapest: Gondolat.
- Eusebius, Pamphili. 1857. *Ecclesiastica Historia libri decem*. Patrologiae Cursus Completus Series Graeca 20, 9–1316, szerkesztette Jacques-Paul Migne. Paris.
- Euszebiosz. 1983. *Egyháztörténet*, fordította Baán István. Ókeresztény Írók 4, szerkesztette Vanyó László. Budapest: Szent István Társulat.
- Lucanus, Marcus Annaeus. 1867. *Pharsália vagyis A Polgárháboru. Tíz könyvben*, fordította Laky Demeter. Pest: Ráth Mór Bizománya.
- Vergilius. 1984. *Aeneis*, fordította Lakatos István. In *Vergilius összes művei*, 107–407, Budapest: Európa Könyvkiadó.